

محدوده حریم خصوصی اخلاقی خانواده از منظر اسلام

زلیخا بابایی^۱

چکیده

محدوده حریم خصوصی اخلاقی خانواده، شامل اصول و قواعدی است که به حفظ شخصیت و کرامت اعضای خانواده کمک می‌کنند. اسلام در رابطه با حریم جنسی، جهت مصونیت فرزندان از انحرافات جنسی، بر رعایت اخلاق جنسی والدین در حضور فرزندان تاکید نموده است. در حریم مکانی به دستور قرآن، فرزندان موظف به اذن گرفتن به هنگام ورود به خلوت والدین می‌باشند. در حریم ارتباطات، هریک از زوجین، به عدم برقراری روابط نامشروع با نامحرم، همچنین اعضای خانواده، به خوش گفتاری و دوری از توهین در ارتباط با یکدیگر توصیه شده‌اند. در حریم جسمانی، پوشش والدین در برابر فرزندان و فرزندان در مقابل یکدیگر باید طوری باشد که اعضای خانواده دچار انحراف نشوند و مکان استراحت فرزندان نیز باید از یکدیگر متمایز باشد. رعایت تمام محدوده‌ها سبب حفظ کرامت اعضای خانواده و منجر به استحکام خانواده خواهد شد. در این پژوهش به روش کتابخانه‌ای و با مطالعه‌ی کتب و مقالات مرتبط، محدوده حریم خصوصی اخلاقی خانواده در اسلام تبیین شده است.

کلید واژه

اسلام، حریم، حریم خصوصی، خانواده

^۱ سطح ۲، حوزه علمیه کوثریه.

مقدمه

حریم خصوصی گستره ای از عقاید، اعمال، رفتارها، ویژگی‌ها و مختصات هر شخصی است که برای عموم مردم آشکار نبوده و او به افشای آن راضی نیست و به ورود و نظارت دیگران عکس العمل نشان می‌دهد. در فرهنگ اسلامی نقش جستجو و تجسس در امور خصوصی دیگران امری مذموم و ناپسند معرفی گردیده و رعایت و حفظ این حریم غیر از موارد خاص حتی بر دولتمردان نیز لازم است. یکی از حقوق اساسی و بنیادین بشر که در منابع اسلامی و قوانین کشورها و اعلامیه جهانی حقوق بشر مورد توجه قرار گرفته است حق برخورداری اشخاص از مصونیت و حرمت حریم خصوصی است. نیاز به حریم خصوصی امری بسیار ریشه دار و فطری است که با کرامت انسانی ارتباط عمیق دارد و هدف از آن تکریم تمامیت مادی و معنوی انسان و تعالی شخصیت او می‌باشد و رعایت این حق فضای لازم برای رشد و تکامل شخصی افراد را فراهم ساخته و از تنزل انسان‌ها در حد یک ابزار جلوگیری می‌کند. خانواده به عنوان هسته اصلی جامعه، از جایگاه والایی در اسلام برخوردار است. حفظ حریم خصوصی اخلاقی در خانواده، از جمله اصول اساسی در تعالیم اسلامی است که به منظور ایجاد آرامش، امنیت روانی و حفظ حرمت اعضای خانواده، مورد تاکید قرار گرفته است. اسلام، به عنوان دین جامع و کامل، به تمامی ابعاد زندگی انسان‌ها، از جمله حریم خصوصی خانواده، توجه ویژه‌ای داشته و آن را از حیث اخلاقی مورد بررسی قرار داده است.

در رابطه با این پژوهش کتب و مقالاتی بررسی شده است: مقاله "قلمرو حریم خصوصی از منظر قرآن و احادیث" به تلاش نجیب الله حکیمی، تصویری از دستورات و توصیه‌های اسلام را درباره حق حریم خصوصی ارائه داده است تا افراد با شناخت حریم شخصی دیگران از هر دخالتی که موجب نقض حریم خصوصی می‌شود اجتناب کنند.

مقاله‌ی "محدوده ورود حاکم اسلامی در حریم شخصی افراد از نظر فقهی" نوشته‌ی مهدی فاطمی، علی اکبر نوایی و عبدالکریم عبداللہی نژاد است که هدف اصلی تحقیق، تبیین مکانیزمی در شریعت مقدس برای

حفظ و کنترل حقوق عمومی و حق ورود حاکم اسلامی در حریم خصوصی افراد در زمان‌ها و مکان‌های مختلف در هنگام نیاز و در محدوده شریعت مقدس است.

مقاله‌ی "حمایت از حریم خصوصی اشخاص از منظر آیات و روایات" به قلم سجاد شهبازفهرخی و مصطفی مسعودیان است که ضمن تبیین مفهوم حریم خصوصی، جایگاه این حق را در آیات و روایات مورد بررسی قرار داده است.

مقاله‌ی "ارائه و تحلیل مدل اخلاقی اسلام در ورود به حریم خصوصی" نوشته‌ی محمد درگاه زاده، علی نعمتی و اکبر ساجدی است. در این پژوهش با توجه به مستندات، حمایت از حریم خصوصی در آموزه‌های اسلامی و نیز موارد مجاز ورود به آن، مدل اخلاقی اسلام در ورود به حریم خصوصی، استنباط و طراحی شده است.

مقاله "حریم خصوصی و حمایت از آن در حقوق اسلام، تطبیقی و ایران" به تلاش باقر انصاری است که قدمت حریم خصوصی را در حقوق اسلامی و سایر نظام‌های حقوقی بررسی نموده است.

کتاب "مبانی حریم خصوصی" به قلم محمد سروش محلاتی است که در آن دیدگاه دین اسلام و احکام فقهی و حقوقی در مفهوم و قلمروی حریم خصوصی اشخاص بیان شده است.

کتاب "گسترده‌ی و محدودیت‌های حریم خصوصی" نوشته‌ی محمد عبدالصمدی می‌باشد. دیدگاه نهادهای بین‌المللی، قوانین ایران و شرع و عرف در مورد حریم خصوصی از جمله مواردی هستند که در این کتاب به بحث و بررسی گذاشته شده‌اند.

نوشتار حاضر بر آن است تا به بررسی محدوده حریم خصوصی اخلاقی خانواده از منظر اسلام با بهره‌مندی از کتب و مقالات پیش رو بپردازد.

مفاهیم

عبارت «حریم خصوصی» از دو واژه «حریم» و «خصوصی» تشکیل شده است که معنای هر یک از آن‌ها و نیز معنای حاصل از ترکیب این دو واژه بررسی می‌شود:

حریم

بازداشت کرده و حرام کرده شده که دست بدان نتوان زد، چیزی که آن را حمایت کنند.^۱

پیرامون و گرداگرد خانه و عمارت، مکانی که حمایت و دفاع از آن واجب باشد.^۲

احاطه‌ی گرداگرد خانه^۳

اصطلاحی فقهی و حقوقی به معنای محدوده‌ای معین در اطراف برخی اموال که برای بهره‌برداری کامل مالک از ملک خویش قرار داده شده است. ریشهٔ حریم از «ح ر م» است که در لغت معانی مختلفی برای آن ذکر شده است، از جمله باز داشتن؛ چیزی که لمس آن ممنوع باشد؛ مکانی که حمایت و دفاع از آن واجب است؛ آنچه شکستن حرمت آن روا نیست؛ و آنچه برای حمایت از آن جنگ کنند، مانند خانواده و دوست.^۴ معانی بیان‌شده به وضع تعیینی، دلالت بر حریم دارند؛ درحقیقت اصل معنای لغوی حریم، منع است و دیگر معانی آن برگرفته از لوازم معنای اولیه است.

معنای دیگری نیز برای حریم آورده‌اند: آنچه از حقوق و منافع در اطراف اشیاء وجود دارد.^۵

معنای اخیر به وضع تعیینی، دربارهٔ حریم به کار رفته است؛ ازاین‌رو، فقها و حقوق‌دانان نیز با توجه به همین معنی به بیان احکام مربوطه پرداخته‌اند. فقها و حقوق‌دانان حریم را محدوده‌ای در اطراف مال غیرمنقول احیاشده می‌دانند که مالک برای کمال انتفاع از ملک، حق تصرف در آن را داشته و با توجه به این حق، می‌تواند دیگران را از مداخله در آن منع کند.^۶

خصوصی

مص. [ع] (خُ ص) خاص کردن، ویژه ساختن، برتری دادن کسی یا چیزی بر دیگری/ خاص و منفرد بودن، مقابل عام^۷

خاص کردن، ضد عموم^۱

^۱ حسینی دشتی، مصطفی، معارف و معاریف، ج ۲، ص ۹۱۲.

^۲ عمید، حسن، فرهنگ عمید فارسی، ج ۱، ص ۷۸۹.

^۳ رامپوری، غیاث الدین محمد، غیاث اللغات، ص ۲۹۸.

^۴ خلیل بن احمد، العین، ج ۳، ص ۲۲۲.

^۵ جوهری، اسماعیل، الصحاح تاج اللغة و صحاح العربیه، ص ۵.

^۶ حلی، محمد، ایضاح الفوائد، ج ۲، ص ۲۳۲/ حلی، حسن، تذکره الفقهاء، ج ۲، ص ۴۱۳/ زحیلی، وهبه، الفقه الاسلامی و ادلته،

ج ۵، ص ۵۴۶.

^۷ عمید، حسن، فرهنگ عمید، ج ۱، ص ۸۶۴.

حریم خصوصی

تعریف حریم خصوصی از جمله مفاهیم سهل و ممتنع است. تعریف این مفهوم بستگی تام به فرهنگ و زمینه‌های اجتماعی و محیطی دارد. در بسیاری از کشورها، این مفهوم با مقوله حفظ اطلاعات، که حریم خصوصی را در معنای مدیریت اطلاعات شخصی تفسیر می‌کند، پیوند خورده و در هم ادغام شده است. در عین حال، محافظت از حریم خصوصی معمولاً به عنوان ابزاری برای ترسیم محدوده خطوطی که جامعه می‌تواند در امور افراد دخالت کند، تلقی می‌شود. فقدان یک تعریف خاص، به معنای کم‌اهمیتی این مفهوم نیست، بلکه به یک معنا، تمامی موارد حقوق بشر، جنبه‌ها و ابعادی از حق حریم خصوصی هستند. در دهه ۱۸۹۰ دو تن از قضات دادگاه عالی ایالات متحده آمریکا، به نام‌های ساموئل وارن و لوئیس براندیس در مقاله‌ای با عنوان «حق حریم خصوصی» برای اولین بار، این مسئله را به عنوان یک بحث جدی و صریح حقوقی مطرح و حریم خصوصی را «حق افراد برای تنها بودن» تعریف کردند. به نظر آنان، حریم خصوصی، از جمله ارجمندترین حقوق در یک دموکراسی است و حمایت از آن، باید در قانون اساسی منعکس شود. رابرت الیس اسمیت، حریم خصوصی را چنین تعریف کرده است: «تحلیل هر یک از ما به داشتن فضای فیزیکی که می‌توانیم در آن، از مداخله، مزاحمت، اضطراب و آشفتگی یا پاسخ‌گویی رها باشیم و تلاش برای کنترل زمان و شیوه افشای اطلاعات شخصی درباره خودمان.» بر اساس تعریفی دیگر، حریم خصوصی، حق افراد برای برخورداری از حمایت افراد، در برابر مداخله بی‌اجازه دیگران در امور و زندگی خود و خانواده‌شان است، خواه این عمل با ابزار مستقیم فیزیکی صورت پذیرد، یا به وسیله نشر اطلاعات. حریم خصوصی یک ارزش کلیدی و زیربنایی و توجه به شأن و منزلت انسانی و سایر ارزش‌ها نظیر، آزادی اجتماعات و آزادی بیان است. حریم خصوصی یک حق اساسی بشر و خواسته منطقی فردی است.^۲

عبارت حریم خصوصی در زبان محاوره و نیز مباحث فلسفی، سیاسی و حقوقی مکرر استعمال می‌شود ولی هنوز تعریف متقن و مشخصی از آن ارائه نشده است. مفهوم حریم خصوصی ریشه‌های عمیقی در مباحث جامعه‌شناختی و انسان‌شناختی دارد که نشان می‌دهند چگونه در فرهنگ‌های مختلف برای آن ارزش قائل شده‌اند. حریم خصوصی مفهومی سیال است که امروزه از جمله آزادی وجدان و، اندیشه کنترل بر جسم خود داشتن، خلوت و تنهایی در منزل و مکان خصوصی، کنترل بر اطلاعات شخصی، رهایی از نظارت‌های سمعی و بصری دیگران، حمایت از حیثیت و اعتبار خود و حمایت در برابر تفتیش‌ها و تجسس‌ها و رهگیری‌ها را شامل می‌شود. حق حریم خصوصی حق زندگی کردن است با میل و سلیقه خود و با حداقل مداخله و ورود

^۱ حسینی دشتی، مصطفی، معارف و معاریف، ص ۹۹.

^۲ قاسمی، فرید، روزنامه‌نگاری حرفه‌ای مجموعه مقالات، ص ۲۰۱

پاسخ برای سؤالات خود در این زمینه و سایر زمینه ها هستند، از نوع گفت و گوی پدر و مادر، پوشش آنها و رفتارهای آنان الگوبرداری می کنند. بر همین اساس، پدر و مادر در مقابل فرزندان باید به شدت مراقب سخن گفتن با یکدیگر، شوخی کردن و... باشند. همچنین پوشش های نامناسب مادر و پدر در مقابل فرزندان می تواند زمینه ای برای آسیب پذیری فرزندان فراهم نماید.

۲-۴- حفظ پوشش فرزندان در مقابل یکدیگر

علاوه بر این، حریم پوششی فرزندان در برابر یکدیگر نیز مطرح شده است. چرا که در خانواده ای که معمولاً فرزندان با چند سال اختلاف با یکدیگر زندگی می کنند، باید فرزندان از لحاظ پوشش به گونه ای رفتار کنند که هیچ کدام به خاطر مشاهده اندام دیگری به فکر گناه نیفتد. جداسازی فیزیکی فرزندان به حریم خصوصی بین فرزندان باز می گردد و حتی پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) در همین زمینه می فرماید: بستر خواب پسر و پسر، دختر و دختر، دختر را به هنگام ده سالگی از هم جدا کنید.^۱

امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) فرمود: «مردی نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) آمد و پرسید: ای رسول خدا! آیا برای ورود به خدمت مادرم زمانی که می خواهم نزد او بروم، اجازه بگیرم؟ حضرت فرمود: آری. آیا شاد می کند تو را که او را عریان ببینی؟ آن مرد گفت: نه. حضرت فرمود: پس از این از او اجازه بگیر. پرسید: ای رسول خدا! خواهرم مویش را در برابر من باز کند؟ حضرت فرمود: نه. گفت: چرا؟ حضرت فرمود: می ترسم که اگر چیزی از زیبایی هایش را برای تو آشکار سازد شیطان تو را متزلزل سازد»^۲

با آغاز دوران نوجوانی، فعالیت غدد جنسی نیز آغاز می شود و به تدریج نوجوان را نسبت به جنس مخالف متمایل می سازد، توجه او به مسائل تحریک کننده جنسی بیشتر شده و گاه کوچک ترین مسئله در این رابطه ذهن او را درگیر می کند. ازاین رو، مادر و خواهران در این سنین باید در مراوده با نوجوان حدود را مراعات نمایند. برای مثال، از پوشیدن لباس های محرک که ممکن است نوجوان را دچار آشفتگی ذهنی نماید خودداری کنند. همچنین ارتباط خواهر و برادر نیز بر اساس حدود و قیودی صورت گیرد تا زمینه هرگونه آسیب و انحراف را از بین ببرد.

^۱ صدوق، من لا یحضره الفقیه، ج ۳، ص ۴۳۶.

^۲ بروجرودی، منابع فقه شیعه (ترجمه جامع احادیث الشیعه)، ج ۲۵، ص ۶۶۵.

نتیجه گیری

از مجموع مطالب ذکر شده در این پژوهش حاصل می‌شود:

۱- محدوده حریم خصوصی اخلاقی خانواده شامل حریم جنسی، حریم مکانی، حریم ارتباطات و حریم جسمانی است.

۲- در حریم جنسی، اسلام بر رعایت آداب و اخلاق جنسی همسران در حضور فرزندان حتی در زمان شیرخوارگی تاکید نموده است تا فرزندان از انحرافات جنسی مصون بمانند.

۳- در حریم مکانی، خداوند متعال در قرآن کریم جهت حفظ حیا و عفت در خانواده، با صراحت به اذن گرفتن فرزندان به هنگام ورود به مکان خلوت والدین امر فرموده است.

۴- حریم ارتباطات در عفت و پاکدامنی، در تفاوت های فردی و در گفتار بیان شد.

۵- رعایت حدود عفت و پاکدامنی هر یک از زوجین نسبت به عدم برقراری روابط نامشروع با نامحرم به جهت دوری از آسیب در روابط است.

۶- داشتن رفتار متناسب با توجه به تمایزات و تفاوت های شخصیتی زوجین، از وظایف زن و مرد می باشد.

۷- در گفتار نیز اعضای خانواده باید به دور از توهین و پرخاشگری، خوش گفتاری پیشه کنند. در اسلام نتیجه توهین و پرخاشگری نسبت به والدین، خسران و عذاب الهی را در پی خواهد داشت.

۸- آنچه در رابطه با حریم جسمانی بیان شد این است که پوشش والدین در برابر فرزندان و هریک از فرزندان در برابر یکدیگر باید به گونه ای باشد که با مشاهده اندام دیگری به گناه نیفتند و دچار انحراف نشوند. در روایات بر جداسازی محل استراحت فرزندان از یکدیگر تاکید شده است.

منابع

۱- قرآن کریم

۲- نهج البلاغه

۳- انصاری، باقر، حقوق حریم خصوصی، تهران: سمت، ۱۳۹۱ ه. ش.

۴- بروجردی، حسین، منابع فقه شیعه (ترجمه جامع احادیث الشیعه)، تهران: فرهنگ سبز، ۱۴۲۲ ه. ق.

۵- بستان، حسین، اسلام و جامعه شناسی خانواده، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چ چهارم، ۱۳۸۸ ه. ش.

۶- جوادی آملی، عبدالله، زن در آینه جلال و جمال، قم: اسراء، چ پنجم، ۱۳۷۸ ه. ش.

۷- جوهری، اسماعیل، الصحاح تاج اللغة و صحاح العربیه، محقق: احمد عبدالغفور عطار، بیروت: دار العلم للملایین، ۱۴۰۷ ه. ق.

۸- حسینی دشتی، مصطفی، معارف و معاریف، ج ۲، تهران: آرایه، ۱۳۸۵ ه. ش.

۹- خمینی، روح الله، تحریر الوسیله، تهران: دفتر تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۸۵ ه. ش.

۱۰- سالاری فر، محمدرضا، خانواده در نگرش اسلام و روان شناسی، چ پنجم، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۸ ه. ش.

- ۱۱- فرهنگ قرآن، مرکز فرهنگ و معارف قرآن، ج ۳۲، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۳۸۳ ه. ش.
- ۱۲- قاسمی، فرید، روزنامه‌نگاری حرفه‌ای مجموعه مقالات، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، ۱۳۷۸ ه. ش.
- ۱۳- عمید، حسن، فرهنگ عمید فارسی، ج ۱، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۰ ه. ش.
- ۱۴- صدوق، محمد، من لا یحضره الفقیه، ج ۳، قم: انتشارات جامعه مدرسین، ۱۴۱۳ ه. ق.
- ۱۵- طباطبائی، محمدحسین، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۱۵، تهران: رجا، ۱۳۶۷ ه. ش.
- ۱۶- کاتوزیان، ناصر، دوره مقدماتی حقوق مدنی خانواده، تهران: میزان، ۱۳۸۲ ه. ش.
- ۱۷- کلینی، محمد، کافی، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چ چهارم، ج ۵، ۱۴۰۷ ه. ق.
- ۱۸- گروهی از نویسندگان، جنسیت از منظر دین و روان شناسی (مجموعه مقالات)، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۹۰ ه. ش.
- ۱۹- لطف آبادی، حسین، روان شناسی رشد، نوجوانی، جوانی و بزرگسالی، تهران: سمت، چ چهارم، ۱۳۸۱ ه. ش.
- ۲۰- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۴، ۱۳۵۳ ه. ش.
- ۲۱- مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، تصحیح: جمعی از محققان، بیروت: دارالاحیاء التراث العربی، چ دوم، ج ۷۶، ۱۴۰۳ ه. ق.
- ۲۲- -----، بیروت: مؤسسه الوفا، ۱۴۰۴ ه. ق.
- ۲۳- مصباح، علی و دیگران، روان شناسی رشد با نگرش به منابع اسلامی، تهران: سمت، ۱۳۷۴ ه. ش.
- ۲۴- معین الاسلام، مریم و طیبی، ناهید، روان شناسی زن در نهج البلاغه، قم: عطر سعادت، ۱۳۸۰ ه. ش.
- ۲۵- نوری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم: مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث، ۱۴۰۸ ه. ق.
- ۲۶- حلی، محمد، ایضاح الفوائد، محقق: حسین موسوی کرمانی و دیگران، قم: اسماعیلیان، ۱۳۸۸ ه. ش.

- ۲۷- حلی، حسن، تذکرۃ الفقهاء، تهران: المكتبة المرتضوية، ۱۳۸۸ ه. ش.
- ۲۸- فراهیدی، خلیل ابن احمد، العین، محقق: مهدی مخزومی و ابراهیم سامرای، بیروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، ۱۴۰۹ ه. ق.
- ۲۹- رامپوری، غیاث الدین محمد، غیاث اللغات، محقق: ثروت، منصور، تهران: امیرکبیر، چاپ اول، ۱۳۶۳ ه. ش.
- ۳۰- زحیلی، وهبه، الفقه الاسلامی و ادلته، دمشق: دارالفکر، ۱۴۰۴ ه. ق.